

Шлях покоління, або Ювілеї, обпалені війною

Олесь Санін і Сергій Михальчук під час зйомок фільму «Поводир».

1972 рік став по-своєму знаковим для українського кіно. Того року народилися: Ярослав Пілунський (1 березня), Олесь Санін (30 липня), Ахтем Сеїтаблаєв (11 грудня). У кожного з них – вагомі творчі здобутки і чесна громадянська позиція. За умов воєнного стану масштабних урочистостей бути не може, але наша редакція ці ювілеї вирішила відзначити. «Кіно-Театр» друкував рецензії на їхні фільми, інтерв'ю з митцями. Сьогодні показати глядачам найновіші роботи двом із них перешкодила повномасштабна війна. Тому, вітаючи митців із полуднем віку, пропонуємо фрагменти з їхніх розповідей, розпорошених в інтернет-джерелах, і кілька студентських відгуків на знаковий фільм Ахтема Сеїтаблаєва.

Ярослав Пілунський: «Ми не відчували цінності незалежності. А тепер платимо за неї дуже високу ціну»

Під час референдуму¹ хотіли фіксувати порушення закону. Почули, що на деяких дільницях голосують за російськими паспортами. А мій напарник Юрій Грузінов тоді ще мав такий. Вирішили спробувати, чи зможе це зробити. На дільницю біля Таврійського університету Юрій зайшов із кінокамерою, і його пов'язали. Я не міг покинути товариша. З ним сиділи через одну камеру. У стіні були отвори від труби. Підморгував йому через ту дірку, намагаючись підбадьорити. Щоб триматися, старався себе переконати, що все це діється не зі мною.

Допитували люди з освітою. Чоловік, який ламав мені ребра, казав: «Тебе не удасться обмануть человека с двумя высшими образованиями». Для мене це був шок, бо водночас він користувався пропагандистськими штампами. В якийсь момент він заліз мені за пазуху, намагаючись намацати хрестик. Того не було. Тому вирішив, що я єврей. Після кожного запитання мене били, не дочекавшись завершення відповіді. Згодом я намагався коротко формулювати думки.

Шансів вийти було дуже мало. Всі знали, що мій батько

Ярослав Пілунський.

займає проукраїнську позицію, тому варіантів у мене було менше, ніж в Олега Сенцова. Світило кілька років.

Піднявся великий шум. Зірки російської попкультури Костянтин Меладзе й Володимир Пресняков говорили про людей, яких тримають у полоні. Це було не дуже зручне становище для російського керівництва. Бо в них же все «мирно і красиво». За шість днів один із тих, хто нас пакував, зайшов у камеру і сказав: «Збирайтеся, їдете додому. За вас просили дуже важливі люди». Досі не знаю, хто це був.

Після полону почав вивчати психологію. Цікавило, що відбувається в головах тих людей, які проводили допити. Багато дізнався про вплив пропаганди. Це справді перепрошивання мозку. Люди набувають посттравматичного синдрому, який не лікується.

Наш проєкт «Жовтий автобус» був присвячений впливу пропаганди й боротьбі з цим. Ми поїхали у прифронтові міста, де її рівень дуже високий. Розуміли, що дорослої людини від такої посттравми вже не врятувати, адже матиме рецидиви навіть через багато років. А дітям можна вкласти зерно критичного мислення, завдяки яким вони виростуть вільні. Про прийоми роботи з підсвідомістю розповідаю на прикладі кишенькового злодія й фокусника. Вони користуються одними й тими ж засобами, але їхні мотиви різні. Так само у кінематографіста та пропагандиста.

З дітьми ми відверто, як друзі, ділимося тим, що відчуємо. Вони самі придумують, про що буде їхнє кіно. Лише в Авдіївці діти знімали фільм із нагадуванням про війну. Це була філософська сага про інопланетянина, який прилетів на Землю і передав свої знання – що війну можуть зупинити талановиті люди, якщо об'єднуються. Такого сюжету не пропонували професіонали в Києві. А хлопці й дівчата з Авдіївки, які знають про війну більше за нас, змогли таке придумати.

Об'єktiv камери знімає напруження. Якось у Дебальцевому знімав вечірнє світло в напрямку позиції ворога. І раптом побачив іскри на асфальті. Перша думка: «Так краси-

¹ Ідеться про референдум під збройним контролем «зелених чоловічків» у Криму навесні 2014 року.

во. Що це?» А потім почув свист куль біля голови. Згодом військові жартували, що з мене не можна спускати очей, бо я передусім кінооператор, а не боець.

Важко оцінити страхи. Коли зараз починається мінометний обстріл, мене бійці запитують, чи є адреналін. Кажу: «Ні. Таке буває, коли зняв кадр, а він без фокуса». Є розуміння: якщо долею написано, то міна прилетить прямо під ноги, й нічого тут не вдієш. Нещодавно в Романівці біля мосту міна пролетіла за 20 метрів від мене і влучила в будівлю без даху. Більше був стурбований тим, що не вдалося це зафіксувати на камеру.

Під час війни цей героїзм українців для всіх став відкриттям.

Заради повноцінного кадру, наповненого сенсом, можна й ризикнути. Але зараз я дуже обережно перебуваю «на нулі», на відміну від іноземних журналістів. Їхня легковажність мене жахає. Поводяться, наче діти. Думають, якщо на шоломі написано «Преса», то все буде гаразд. Не розуміють: російські окупанти відстежують тих, хто несе правду. Намагаюся донести мотив українського народу через особистості тих, хто захищає свою землю. Хочу зняти великий фільм про наших героїв, тому повинен бути обережний. Герої мають звикнути до камери, щоб бути відвертими у своїх проявах. Із цим мені щастить.

Люди, які взяли до рук зброю, розуміють свою боротьбу глобально – це війна 500-річних відносин із народом Московії. Кожен готовий ризикувати своїм життям заради майбутнього. Війна закінчиться розвалом Росії. Це відбувається на наших очах.

Ця війна об'єднала схід і захід країни. Відчуття плеча різних областей зараз викристалізовується, але в цьому історичному змаганні не бере участі Крим. Жителі півострова не відчують психологічного навантаження, яке переводить в обізнаність того, що вони громадяни. В історичній перспективі це проблема.

Україна здобула незалежність тому, що розвалився совок. Тоді ми не боролися, не проливали крові за свободу. 30 років у нас був карт-бланш. Ми не відчували цінності незалежності. А зараз платимо за неї дуже високу ціну. Це історична правда, по-іншому не буває. Нині здаємо екзамени на незалежність і міцність. А кримчани в цей момент просто тремтять по кутках. Півострову доведеться пройти ще дуже складний шлях. Після розвалу Росії Крим на наступному колі переживатиме свою трагедію. Але все закінчиться тим, що повернеться до складу України. Тяжіння одне до одного пов'язане географічно.

Готувався до війни з листопада. Змурував піч, купив генератор
Коли минулої осені Росія почала стягувати війська на кордон з Україною, в мене почалася параноя. Готувався до війни з листопада. Змурував піч, купив генератор. Підготував запас їжі й набір для незалежного існування – щоб була змога утримувати родину, якщо стане дуже жорстко. Тоді бачив, що дружина вважає мене трохи кукукутим.

24 лютого був в Італії, працював над фіналізацією міжнародного фільму. За день мав повертатися у Київ, але літаки вже не літали. Добирався на перекладних до Варшави, а потім – автобусом.

Очікував, що люди почнуть масово повертатися в Україну. У Варшаві став свідком цього. Погоджуюся з тим, як оцінив українців письменник Віктор Суворов. Ми як бджоли, які збирають мед і нікого не чіпають. Але якщо хтось засуне лапу, то кожна бджола захищатиме свій вулик, навіть розуміючи, що загине. Під час війни цей героїзм українців для всіх став відкриттям.

Після перемоги хочу почати знімати стрічку «Анексія Криму». Для нього рік пишемо сценарій. Якщо тепер справу довести до кінця, з'явиться можливість фільмувати на тих локаціях, що в ньому прописані. Коли буду в Севастополі, першим ділом піду на могилу батька, щоб покласти квіти. Потім скупаюся в Чорному морі, вип'ю келих вина і зустріну схід сонця².

Олесь Санін: «Ми попали в епоху середньовічного мислення, де тільки груба сила є аргументом»

У квітні стало відомо, що в понад 600 американських кінотеатрах пройшла в прокаті історична драма «Поводир» Олесь Саніна. Це небачений досі масштаб показу українського кіно у США. Кошти, виручені за квитки, та пожертвування під час показів спрямували на допомогу Україні та українським біженцям. Про це з посиланням на Держкіно інформувала «Україна молода». Появі фільму на великих екранах сприяли професор та керівник Українського кіноклубу Колумбійського університету Юрій Шевчук і президент Human & Civil Rights Organizations of America Маршал Строс. У співпраці з Олесем Саніним та продюсером Максимом Асадчим (Pronto Film) 13 березня 2022 року вони показали «Поводиря» у кінотеатрі Salem Cinema у містечку Сейлем (штат Массачусетс). Показ, що зібрав дві зали глядачів, відвідали губернатор цього штату Чарлі Бейкер, член Конгресу США Сет Молтон та інші американські політики. Після такого успіху фільм підхопили американські ЗМІ, низка голлівудських компаній безкоштовно запропонувала свої послуги з промоції та дистрибуції, а кількість сеансів фільму зростала в геометричній прогресії: кожного дня все нові кінотеатри США та Канади долучалися до ініціативи. Про те, як виникла і як втілювалася ідея «Поводиря», розповідає режисер.

Олесь Санін: «Коли я перебував у США, познайомився із головою товариства українців в Голлівуді «Тризуб», лауреатом двох «Оскарів» Джеком Палансом. Це американський кіноактор українського походження, якого при народженні звали Володимиром Палагнюком. Ми стали спілкуватися і взялися вигадувати кіно про Україну, яке побачив би увесь світ. Я дав Джеку з десяток різних розробок сценаріїв. За два тижні він все це прочитав і сказав, що нічого вартісного немає. Я був страшенно розчарований. Згодом він запросив мене до себе на гостини, на величезне ранчо, і попросив розказати щось цікаве про себе й Україну. Я розповідав про своє життя, співав наших пісень. Зрештою мова зайшла про кобзарів, про їхній розстріл, легенди про цю історію й реальні факти. І тоді він сказав: «Ось про це мусиш зняти фільм. Це та історія, яка

² 26 травня 2022 // https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_mi-ne-vidchuvai-cinnosti-nezalezhnosti-a-teper-platimo-za-neyi-duzhe-visoku-cinu/1088219

розкаже світові про українську душу. В цьому наше зерно, це зрозуміють усі». <...>

У 2007 році я підписав контракт з державою на 16 мільйонів гривень. На той момент це було понад 4 мільйони доларів. Потім до влади прийшли Януковичі, Табачники. Мене кілька разів викликали і пояснювали, що така кінострічка – не зовсім своєчасна. Пропонували за ці ж самі гроші знімати інші фільми, адже державний контракт розірвати не так просто. Мені пропонували іншу роботу, а я наполягав на тому, що зніматиму саме про кобзарів. На той момент гроші на кіно вже роздали всім, я був останній у черзі. Поставив умову: якщо ви не хочете бачити це кіно, забороніть мені його знімати. То я хоч виїду за кордон як дисидент. Тоді мені навіть висловили цинічну умову – ніякого Голодомору. Оскільки про це у сценарії не йшлося, зрештою, таки дали добро. І в 2011 році я взявся до роботи. <...>

Коли мені всі казали, що кіно українською мовою абсолютно безнадійне і його ніхто не буде дивитися, мовляв, «надо снимать на общечеловеческие темы, на понятном языке», я пропонував знімати англійською. «Нет, это ты слишком», – чув у відповідь. <...>

Фільм було закінчено у жовтні 2013 року. Картина спершу не отримала прокатного посвідчення, тобто нам не дали дозволу на показ у кінотеатрах. <...> Під час показу в тодішньому Держкіно більшість із комісії, і навіть голова Держкіно, сиділи у своїх айфонах. Вони розуміли, що це небезпечно для тодішнього режиму. І мені сказали: «Олеся, ти що, з ума зійшов?» Написали якісь поради, але кіно змінити вже було неможливо. <...> Мене тримали слова покійного нині Джека Паланса про те, що цю історію мусить побачити увесь світ. <...>

Прокатники кажуть, що на сьогодні «Поводир» – це найуспішніший український проект. На момент виходу він зібрав глядачів більше, ніж всі інші українські фільми разом взяті за 24 роки незалежності. <...>

Радію, що вдалося довести вітчизняному і не лише шоу-бізнесу, що українське кіно може бути успішним. Що українське кіно з українським не найуспішнішим героєм з точки зору комерційності, незрячим кобзарем, може бути успішним проектом. Це дуже важливо. <...>

Я взявся екранізувати історію про те, як прагнули знищити людей, зламати їхню віру, знищити те, чому вони присвятили своє життя. Та кобзарі не здалися. Це головне, що мені треба було розповісти. І саме з історії, яку ти хочеш розказати, починається підбір акторів, які мусять донести цю історію людям. Оскільки для мене в картині була найважливіша сцена, де незрячих кобзарів везуть на смерть, а вони все одно не зламалися і продовжують співати, я мусив цю сцену зробити головною. Решта сцен – балас історій, аби був зрозумілий контекст»³.

«Не оспівати той подвиг, є культурним злочином...»

...«За останні кілька місяців мені дали з десяток сценаріїв про війну. Жодного нема хорошого. Але є непогані ідеї. Мене самого мучить ця тема. І не оспівати той подвиг, який нині відбувається з нами, з людьми, які пішли воювати за наші з вами життя, є культурним злочином. Та я не можу набратися душевних сил, щоб це зробити сьогодні чесно й відверто. Я не знаю, за які гроші, якою майстерністю, яким чином це розказати. Але точно знаю, що знімати таку історію треба».

На запитання, хто має право зняти фільм про нинішню війну, Олесь Санін відповів: «Ахтем Сеїтаблаєв. У людини просто вкрали батьківщину. Я добре знаю Ахтема, він має дуже добре внутрішнє відчуття справедливості і справедливої відповіді як художник на цю всю історію. Це його частина життя, і що б не робилося – це буде чесно, в нього є душа, він іде на це відкрито, бо будь-які інші мотивації будуть забирати правду з фільму. А зараз не можна робити кіно без правди.

Війна ніколи не має позитивного змісту, це завжди смерть. Але в ній ми отримали величезні уроки, що свою мрію треба захищати».

Історія про силу духу

Про Олексу Довбуша. «Ніхто не може пояснити, як загін з 15–20 чоловік міг протистояти двохтисячному королівському війську. До цього Довбуш у мене був такий казковий кіногерой – Робін Гуд. Але це інше, я хочу зняти історію про силу духу, історію про зраду, про кохання, задля якого люди ладні померти. Ми хочемо зробити справді народний масовий фільм, щоб влюблялися в артистку, щоб співали музику з фільму. Думаю, що нам вдасться»⁴. Санін неодноразово розповідав про акторів, локації, декорації: «Сергій Стрельников (Олекса Довбуш) та Олексій Гнатковський (Іван Довбуш), для якого це буде дебют у кіно. На головну роль ми перепробували багато осіб: загалом, аби знайти героя для своєї стрічки, іноді треба передивитися гру декількох десятків, а буває, й декількох сотень акторів. І поки я не знайшов двох згаданих, за зйомки не брався, адже ця історія вимагає, аби два актори розказали історію однієї людини.

Загалом я зібрав у «Довбуші» ансамбль найкращих, на мою думку, українських акторів та постановочних знімальних груп. Що цікаво: у головних ролях у цьому фільмі також зірки польського кіно: Агата Бузек і Матеуш Костюкевич. До того ж, у стрічці ви не відчуєте різниці між досвідченими акторами та початківцями. Зауважу теж, що це картина з величезною кількістю бойових сцен, і до окремих з них десятки акторів, які у цій картині є головними опришками, готувалися майже рік. Акторам цієї стрічки були потрібні тренування, адже у фільмі присутні дуже серйозні спаринги. Сергій Стрельников просто жив з барткою: у спортзалі з нею займався 9 місяців ще до початку зйомок фільму, з нею ж їздив на інші зйомки.

³ Режисер Олесь Санін: «Коли поруч з тобою сильна людина, ти сам стаєш сильнішим». 17 серпня 2015. Автор Ірина Качан // <https://www.hroniky.com/articles/view/43-rezhyser-oles-sanin-koly-poruch-z-toboiu-sylna-liudyna-ty-sam-staesh-sylnishym>

⁴ У нас залишкові проблеми «свинки імені Російської Федерації» — режисер Олесь Санін. 17 грудня 2017 // <https://delo.ua/lifestyle/u-nas-zalishkovi-problemi-svinki-imeni-rosijskoji-federaciji-r-337032/>

«Ми мусимо довести, що ми існуємо. Зараз є великий запит на українське мистецтво, особливо на українське кіно, бо саме воно найпростіше та найшвидше доносить історію про нас, про наш характер, заради чого ми боремося»⁵.

Ахтем Сеїтаблаєв захищає Україну з перших днів війни, яку росія розв'язала проти України.

«Історії, які доводиться бачити на фронті, нині переростають у «Портрети», – так режисер умовно називає відео, які він знімає із побратимами на війні. Один із моментів, який надихнув, – неочікуване СМС. З «Азовсталі».

«Пане Ахтеме, дозвольте звернутися, це «Калина»». Я розумів, що знаю, дуже знайомий позивний. Написав, що так, звичайно. Я на зв'язку. Він мені подзвонив і сказав, що поруч із ним є співвітчизник, кримський татарин, студент медичного інституту на ім'я Асан. Він зробив, цей студент, біля 20 операцій тільки за сьогодні. Почувається розібраним. Ми дійсно з Асаном поговорили. Мені видається, що ця розмова не була даремною. Я потім ніч не спав, тому що для мене це такий приклад справжнього командира. Йому важливо було підтримати свого побратима», – розповів Ахтем Сеїтаблаєв. Він періодично публікує у своїх соцмережах фото, зроблені у місці дислокації свого підрозділу, звісно ж, не повідомляючи, де він перебуває. Розповідає, що намагається знімати постійно – і не сам, а разом з двома знімальними групами його друзів. Знімають історії, що відбуваються на їхніх очах, людей, свідцтва злочинів. Поки точно не знає, що з цього вийде. Можливо, серіал з коротких документальних історій, можливо, комусь матеріал знадобиться як відеофакти скоєних російською федерацією злочинів. Досить часто ділиться матеріалами з такими відомими ЗМІ, як Reuters, CNN, Times. «А взагалі, – каже Ахтем, – ми для себе робочу назву виділили, що це – колективний портрет українця, який став на захист своєї країни»⁶.

Актуальність фільму «Кіборги»

Цього року слухачі курсу лекцій «Історія українського кіно», студенти різних факультетів Національного університету «Києво-Могилянська академія», писали про українські фільми. Найбільше текстів вони присвятили фільмам Ахтема Сеїтаблаєва «Хайтарма» і «Кіборги». Ось два відгуки про другий із них.

Фільм фігуруватиме в підручниках з історії

На мою думку, фільм «Кіборги» є перлиною українського кінематографа. Його особливість полягає в тому, що він звернув увагу на війну в ті часи, коли більшість людей вважали, що війна їх не стосується.

«Кіборги» про національну самоідентичність, відвагу, самопожертву, а вже потім про війну. Насправді цей фільм агітує за мир, і показує, наскільки жаклива війна, і як насправді вона дорого коштує, стільки людських життів.

Режисер Ахтем Сеїтаблаєв пишається своїм фільмом, він давав безліч інтерв'ю, де наголошував на важливості подій на Донбасі. Він зняв цей фільм, щоб висловити подяку героям, які боронили можливість українців ходити по рідній землі. Кіборгами почали називати тих, хто не зламається від натиску ворога, стоятиме до останнього. Дата прем'єри символічна – День захисника Вітчизни.

Мені як українцю приємно бачити, що українські режисери можуть знімати гарне кіно, і це стосується не лише фільму «Кіборги», а й багатьох інших. Але саме стрічка «Кіборги» має для мене символічне значення, бо підіймає теми, які роблять громадян більш свідомими.

Я вважаю війну на Донбасі національною трагедією, бо загинула велика кількість наших людей, і про них навіть не згадують. Я дякую режисеру за цей фільм, бо він дійсно важливий. З роками він набуватиме своєї актуальності, і я певен: фігуруватиме в підручниках історії.

Богдан Ліберацький

Незважаючи на різні погляди, герої разом відважно захищають аеропорт

Фільм «Кіборги» порушує багато актуальних питань, торкається багатьох тем, які можна віднести до філософських. З одного боку, це лише фільм, гра акторів, відзняті сцени. Але всі ці сцени дуже реалістично показують ситуацію з соціального боку. Взяти хоча б те, що добровольцями є представники різних соціальних і вікових прошарків населення. Це може бути цілком успішна у своїй справі людина із заможної сім'ї, як Мажор, що пішов захищати країну, не сказавши батькам, бо зрозумів, що його місце тут. Це може бути і Старий, який вже втомився жити в побуті, але пішов, бо і його син захищає Україну. Україну однаково захищають і українськомовні українці, і українці, які звикли розмовляти російською. У фільмі піднімаються мовні питання, культурні. Командир Серпень та Мажор сперечаються про різні речі, і фільм не показує, яка сторона «правильна». Але, як на мене, це чудово, бо кожна людина повинна розібратись у таких питаннях самотужки. І, незважаючи на різні погляди та суперечки, герої разом відважно захищають аеропорт. Бо, коли Серпень запитав про мотивацію, то всі присутні задумалися глибше над цим питанням, як, власне, задумався і глядач. Ми всі маємо розуміти своє місце в цьому житті, повинні знати, де будемо корисні. Всі ми любимо Україну, хочемо жити у вільній, незалежній, процвітаючій Україні, незважаючи на якісь мовні чи культурні розбіжності.

Пилип Козаченко

⁵ Квітень, 2022. https://kino.24tv.ua/mi-mayemo-dovesti-shho-mi-isnuyemo-oles-sanin-zavershuye-robotu_n1957080

⁶ ТСН. 18.06.22.